

International Journal of Social, Political and Economic Research

IJOSPER

ISSN: 2667-8810 (Online)

ijosper.uk

OPEN ACCESS

Original Article

Received Date: 12-02-2022

Accepted Date: 23-03-2022

<https://doi.org/10.46291/IJOSPERvol9iss1pp80-94>

Bosna Anayasasının Tarihsel Süreci ve Dayton Anlaşmasının Üzerindeki etkisi

Adnan Mestan

Doktora Adayı, Sakarya Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Email: mestanadnan@gmail.com

Özet:

Osmanlı döneminde birçok farklı etnik ve dini topluluğa sahip olan Balkanlar, uzun süre barış ve huzur içinde yaşarken, 19. yüzyılda kan gözyaşının ve toplu sürgünlerin yaşandığı bir coğrafyaya dönüşmüştür. Son olarak 1990'larda Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle Yugoslavya etnik, milliyetçilik ve iç savaşlar sonucunda parçalanmış ve bu federasyonun bir parçası olan Bosna Hersek de aynı kaderi yaşamıştır. 1992'de başlayan Bosna savaşı, Kasım 1995'te Dayton Anlaşması ile sona ermiştir. Her devlet kendi anayasasını seçme hakkına sahipken, Dayton anlaşması ne yazık ki Bosna anayasasını oluşturmuştur. Bu çalışmanın temel amacı, Bosna anayasasının nasıl oluştuğu ve geçirdiği tarihsel gelişmeler olup, son olarak Dayton anlaşması ile nasıl bir döneme girdiği tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Anayasa, Dayton Barış Anlaşması, Bosna ve Hersek, Etnik savaş

The Historical Process of the Bosnian Constitution and its Impact on the Dayton Agreement

Abstract

In the Ottoman period, the Balkans, which had many different ethnic and religious communities, lived in peace and tranquillity for a long time, but in the nineteenth century, it turned into geography where blood tears and mass exiles were experienced. Finally, with the end of the Cold War in the 1990s, Yugoslavia was fragmented as a result of ethnic, nationalism and civil wars, and Bosnia and Herzegovina, which is a part of this federation, experienced the same fate. The Bosnian war, which started in 1992, was ended with the Dayton Agreement in November 1995. While each state has the right to choose its own constitution, unfortunately, the Dayton agreement has created the constitution of Bosnia. The main reason for this study is how the Bosnian constitution was formed and the historical evolutions it went through, and finally, how it entered a period with the Dayton agreement is discussed.

Keywords: Constitution, Dayton Peace Accord, Bosnia and Herzegovina, Ethnic war.

1. Giriş

Bu yazının ana konusu Bosna anayasasının oluşumundaki tarihsel süreci izleyip ortaya koymak ve o anayasanın oluşumunda Dayton anlaşmasının üzerinde nasıl bir etkisi olduğunu yansıtmaktır. Bosna ve Hersek içinde barındırmış olduğu çeşitli dinler, milletler ve kültürlerden dolayı Avrupanın Kudüsü olarak tarihe geçmiştir. Fakat bu çeşitlilik Bosna örneğinde çoğu zaman önüne geçilemez savaş ve katliamlara neden olmuştur. Son kanlı Bosna savaşı 1992- 95 arası yaşanmış ve tarihe son yüzyılının Avrupada yaşanan en büyük katliamı olarak geçmiş ve soykırım kelimesinin de türeme sebebi olmuştur. Bosna savaşı etnik karaktere sahipti. Dünyada ve özellikle Avrupa'da modern zamanlardaki şiddetli savaşlardan biriydi. Bu savaş sırasında, etnik gruplar bir birini yok etme ve silinmesi için çok sayıda katliam, soykırım gerçekleştirilmiştir.

Bugün, Bosna-Hersek'teki toplum hala savaş olaylarından dolayı travmayla yaşamaktadır. Bosna'da etnik gruplar arasında hala güçlü olumsuz duygular ve milliyetçilik artmaktadır. Bosna savaşının sona ermesinde Dayton anlaşması büyük rol oynamıştır. Fakat Dayton anlaşması yirminci yüzyılın son yıllarında başarılı bir anlaşma gibi gözüksede arkasında siyasi olarak parçalanmış bir devlet ve kutuplaşmış bir topluluk bırakmıştır. Bu siyasi parçalanmışlık ve kutuplaşmış topluluk Balkan yarımadasında büyük tehlikeler arzemektedir. Bu sebepten dolayı Bosna anyasasının tarihsel sürecini ele almak ve ülkedeki kuvvetler ayrılığının nasıl gerçekleştiğini tekrardan analize tabi tutmak belki de bazı gerçekleri ortaya koymaya vesile olur. Bosna anayasasının oluşumunu incelemekten önce Bosnanın tarihine bir gözatmamız gerekiyor.

2. Bosna Devletinin Tarihi Arka Planı

2.1 Bosna Krallığı Dönemi

Bosna ismi, ilk kez beşinci yüzyılda Bizans İmparatoru Konstantin Porfirogeneta'nın belgelerinde bahsedilmiştir. Slav ve Avar kabilelerinin altıncı yüzyılda Bosna topraklarına gelmesiyle Bosna'nın siyasi örgütlenmesi başlamış ve daha XI yüzyılda Bosna'nın Bosna'da bilinen ilk hükümet şekli olan Banovina¹ Bosnia olarak var olduğuna dair belgeler macar tarihçiler tarafından kayda geçirilmiştir (İbrahimagic, 1998, s. 9). Cinam'ın Epitome'sinde Bosna'nın daha o dönemlerde bağımsız bir devlet olduğundan bahsediliyor ve şu şekilde belirtiliyor: "Bosna devleti bir Sırp

¹ Ban, ortaçağ Bosna'daki ilk yöneticilere verilen ünvanıdır

Arhizupan² devletine bağımlı olmayan bağımsız bir devlettir, ve içinde yaşayan insanlar kendine ait özel bir yaşam ve yönetime sahiptirler" (Mijuskovic, 1971, s. 1-106).

Bosna Banlığının, ilk Bosnalı hükümdarı Ban Boriç olmuş ve uzun yıllar Banlığı başarılı bir şekilde yönetmiştir (Ibrahimagic, 1998, s.9). Ban Kulina'nın ikinci döneminde bile, tarihi belgeler Bosna'nın "kendilerine ait bir devlet aygıtı" olduğunu belirtiyor (Dinic, 1958, s. 562). Dubrovnik ve Bana Kulina arasındaki 1189 tarihli Ticaret Anlaşması'nın da Bosna'nın aslında kendine ait ve bağımsız bir devlet olduğunu teyit ediyor ve Papa Ben bile Bosna'nın Liderini "Culino Domino Bosnae " olarak sunuyor (Nada, 1994, s. 79). Meşru Bosnalı yöneticilerin Bosnalı Kilise ile ilgili olmaları, Bosna dışındaki hukukçuları temsil etmeleri ve aslında bogumili³ olmaları da Bosna'nın başına bağımsız bir devlet olduğunu teyit ediyor. Bosna'daki Banlık döneminden sonra ve büyük topraklara hakimiyet sağlandığında, kısa bir zaman zarfı içinde Bosna krallığı ilan ediliyor.

Bir Macar kaynağına göre (1137 yılına ait) ilk Bosna devleti 12. Yüzyılında kurulmuştur (Ibrahimagic, 1998, s. 9). O yıllarda Bosna krallar tarafından yönetilmekte olan bir bağımsız devlet niteliğine sahiptir. Bu yeni kurulmuş devlet 1463 Osmanlı fetihlerine kadar ayakta kalmayı sürdürmüştür. İstanbulun fethinden sonra Osmanlı Balkanlara yönelik fetih hareketlerini hızlandırmış ve nihayetinde Bosna devleti iki yüz yıllık bağımsızlığını bu fetihler ve akınlar sonucunda yitirmiştir. İlk Bosna devletinin kurulduğu yıllara baktığımızda kesin bir anayasal kanunlarıyla ayrılmış güçler dengesine rastlamaktadır. O günlerde Bosna devletinde bir anayasaya rastlamak zor fakat kendilerine ait yazılmamış fakat halk ve yönetici tarafından kabul görmüş ve kullanan geleneksel ve kültürel kanunlara sahiptirler. Misal vermek gerekirse sadık hizmet (vjerna služba), sadık beyefendi (vjera gospodska), soylu miras (plemenita baština) gibi terimler çok derin anlam ifade eder ve halkla lider ortaçağ Bosnasında bu terimlerin üzerine birbirlerine karşılıklı derin sadakat göstermişlerdir (Ibrahimagic, 1998, s. 14).

2.2 Ortaçağ Bosna'nın Bir Devlet Statüsü Var mıydı?⁴

Ortaçağ Bosna'nın bir devlet olup olmadığı konusunda çok sayıda tartışma var. Özellikle Sırp ve Hırvat tarihçileri ve kaynaklarına bakıldığında bu konu bariz bir şekilde görülmektedir. Sırlara

² Başpiskopos, Sırların ortaçağda üst düzey hükümdarlarına vermiş oldukları isim

³ Tek tanrıya inanan Bosna topraklarında yaşayan hristiyan teba

⁴ Bu fikrin tehlikeli olduğunu vurgulamalıyız (uzun zamandır okullarda eğitim programları aracılığıyla kanıtlanmıştır) çünkü Sırp ve Hırvat siyasetçilere, bugünün Bosna-Hersek hakkında karar vermelerini sağlamak için bu egemen ve bağımsız devletin iç işlerine müdahale etme hakları olduğunu göz önünde bulundurarak açıkça meşruiyet veriyor.

göre Ortaçağ Bosnasının toprakları Sırlara aitti ki aynı iddia Hırvatlardada rastlanabilir. Aslında bu konuda ki tarihi belgelerde Sırp ve Hırvat krallıkları bugünkü Bosna topraklarını da kapsıyordu ki bu şuna delil gösterilmeye çalışılıyordu: Bosna Sırp ve Hırvat krallıkları arasında bölünmüştü (Klaic, 1994, p. 8). Bununla birlikte, burada şu nu da eklemek gerekir ki, Slavların bu Balkan topraklarına ve bölgelere gelmesi nedeniyle doğu ve batılı bölgenin Sırbistan ve Hırvatistan gibi ulusal isimlerini koruduğu, diğer bölgelerde özellikle Bosna topraklarının kabile veya topografik isimleri koruduğu belirtilmelidir (Klaic V, 1882, s. 42). Genel olarak değerlendirmek gerekirse, çok az sayıda güvenilir ortaçağ Bosna kaynağı vardır, ancak eski tarih kayıtlarının derinlemesine bir analizi ve bazı tarihçilerin yaptığı gibi tarafsız bir bilimsel inceleme, Bosna'nın Bosna Kralı'nın atanmasından önce bile bir devlet olduğu sonucuna varılmaktadır.

Ortaçağ Bosna'sının bağımsızlığını onaylayan yazılar, Bosna'nın "Bosnesis dukatos" olarak tanımlandığı 1137 tarihli Macar belgesidir (Babic, 1972, s.79). Cinamov'un metni aynı zamanda Bosna'dan "hiç bir devlete bağımlı olmayan" (Mijuskovic, 1971, s. 1-106), "inşa edilmiş bir devlet aygıtına" sahip olduğunu ve "kültürel ilerleme" yaşadığını (Dinic, 1958, s. 563-563) ve boşnakların bir devlet tecrübesine sahip olduğunu da söylüyorlar. Ve tabii ki, Dubrovnik halkıyla ticaret ve hareket özgürlüğü garanti eden Kulin 1189 anlaşması, orta çağ Bosna'yı inkar eden herkes için sağlam bir argümandır, çünkü Ban Kulin'in Bosna'nın hükümdarı gibi davrandığı ve diğer taraf veya Dubrovnik halkı tarafından kabul edildiği açıktır.

1371 Tvirtko Kotromaniç (Stjepan ismini alıyor) Bosnanın ilk kralı olmuş ve Bosna, Banlıktan Krallık yönetimine dönüşmüştür. Krallığın ilanından sonra Bosna ilk dönemlerde yeni topraklara sahip olduysada zamanla güç kaybına uğramıştır. Kral Stjepan Tomaseviç, Osmanlılar 1463'te Bosna'yı feth etmeden önce ki Bosna'nın son kralı olmuştur. Ortaçağ Bosna'nın devlet aygıtı iki adli ve siyasi organdan oluşuyordu: çeşitli yasal meselelere eşit olarak karar veren mahkeme ve hükümet (krallık ya da, orşag, devlet konseyi), hakimler kral ile birlikte istişareden sonra karar verirler (Pelidiya, 1993, s. 25), devlet işlerinde ve yeni bir kralın seçiminde önemli rol almışlardır (Andjelic, 1976, 1998, s. 12-13). Özünde, Bosna devleti çoğu ortaçağ devleti gibi işlev görüyordu ve Bosna kanunları hala Bosna geleneklerinden oluşmuş ve Bosna gelenek kanunu dışındaki yasalar aslında bir yere kodlanmamıştır (İbrahimağić, 1998, s. 14).

Osmanlıların Balkanlar'a 15. yüzyılda gelmesi, Bosna'nın Osmanlıların hükmünün altına geçmesine sebep olmuş ve Bosnanın anayasal bir devlet olarak gelişmesinin sona ermesine neden olmuştur. Sarayovanın 1463 yılında fethiyle birlikte uzun yıllar sürecek olan Osmanlı'nın Bosnadaki

iktidari başlamıştır. İlk dönemlerde fethedilen Bosna toprakları sancak olarak Rumeli beyliğine bağlı kalmış ve sancak beyler tarafından yönetilmiştir. Ancak, 1580’de Bosna tamamiyle Osmanlı Devletine ait olunca eyalet olarak ilan edilmiş, ve bu şekilde ortaçağ Bosna’ndan çok daha büyük bir bölgeye sahip olmuştur. Fakat 1699 yılında imzalanan Karlovats anlaşmasıyla Bosna orjinal sınırlarına tekrardan geri döndürülmüştür. Bosna, Osmanlı döneminin sonuna kadar özel bir statüye sahiptir tarihi bölge bütünlüğünü korumuştur ve Boşnaklar Osmanlının kanunlarına tabi olmuşlardır (Balorda, 2006) ki bu kanunlar şeriatın hükümleri ve Sultanın kararlarıdır. Belirtmek gerekirken Boşnaklar islamı din olarak seçtiklerinden dolayı diğer müslüman topluluklardan farkı kalmamış ve o yüzden yeni anayasa ve kanunlar üretmeye ihtiyaç duymamışlardır.

Osmanlılar idari birimlerdeki durumun çoğunu değiştirmedir. Nahialar en az idari birimlerdi ve kadılar mahkeme ve idari birimlerdi. Belli sayıda kadılar askeri kontrollü bir sancağı yönetiyordu ve bir kaç sancak ise vezir tarafından yönetilen bir ayalet haline geliyordu (Hadzic, 2016, s. 9). Bosnalı soyluların 1832'deki ayaklanmasından sonra, Bosna eyaleti iki parçaya bölünmüştür. Herceg Bosanski sandzağı Bosna eyaletinden ayrılmıştır. 1864 yılında Bosna olarak bir yeni eyalet kurulmuştur. Bosna vilayetinde geçerli olan Osmanlı İmparatorluğu'nun hukuki sistemi, Osmanlı devletinde uygulanan Kanun ve Kanun Yasası'ndan oluşmuştur.

Osmanlının 1877-78 yılındaki Osmanlı- Rus harbinden sonra Balkanlarda zayıflamasıyla ve geri çekilmeye başlamasıyla birlikte, Bosnanın Avusturya-Macaristan hakimiyeti altına geçmiştir. Bosna'daki Avusturya-Macaristan yönetimi iki döneme ayrılmıştır: ilk dönem 1878'den 1908'de Bosna'nın özerk bölge olarak kalması. Berlin Kongresi döneminden 13 Temmuz 1878'de Bosna, padişahın nudum hakkını korurken, 1908 yılında Bosna Avusturya-Macaristan İmparatorluğu tarafından işgal edilmiştir (İmamoviç, 1997, s. 351). İkinci dönem 1918'e kadar anarşi dönemi ile ilgilidir ki bu yıllar Birinci Dünya harbinin sonuna tekabül eder. Bosnanın, Avusturya-Macaristan işgali altındayken Bosna yönetici ve yetkilileri, Bosna Meclisi aracılığıyla yeni Bosna yasalarını ekleyerek Osmanlı adalet sistemini korumuşlardır. Bosna Parlamentosu, seçmen sınıflarına dayanan seçim sistemi tarafından seçilmiştir (Hadzic, 2016, s. 16). Tabi aynı zaman da Austrurya-Macaristan kanunları da Bosnanın ilhakından sonra Bosnada uygulanmaya çalışılmıştır ve bu uygulamaya karşın Bosna halkı Osmanlı döneminden kalan kanunlara bağımlılığını göstermiş ve Austrurya-Macaristan kanunlarına baş kaldırmışlardır.

Bosna Parlamentosu, 1914 yılında Avusturya Kraliyet Prens Frans Ferdinanda yapılan Saraybosna'daki suikastın ardından çalışmalarına son vermiştir. Bu olaydan sonra Birinci dünya harbi

başlamış ve o dönemdeki var olan imparatorlukların da çökmesine neden olmuştur. Avusturya-Macaristanın dağılmasıyla birlikte Güney Slav ülkeleri bunu fırsat bimiş ve Slovenler, Hırvatlar ve Sırlar Konseyi'nin 1918'nin sonlarında Avusturya'dan siyasi olarak ayrıldığını ilan etmişlerdir. Aynı dönemde Bosna-Hersek'te de değişimler yaşanmış ve Bosna- Hersek Ulusal Konseyi, Bosna Halk Hükümeti'ni seçmiştir. SHS (Sırb-Hırvat-Sloven) devletinin kurulmasından sonra, Sırlar, Hırvatlar ve Slovenler Krallığı'nı oluşturmak için bir girişim başlatılmıştır. O zamanlar, Bosna Hükümeti Belgrad'daki merkezi hükümete bağlanmış ve Bosna'daki hükümet dört komisyondan oluşmuştur: İçişleri, dini işler, eğitim, tarım ve yargı (İmamoviç, 1997, s. 485).

1929'da Sırbistan, Hırvatistan ve Slovenya tarafından Yugoslavya Krallığı'nı kurulmasıyla birlikte, ilk kez Bosna Herseğ'in tarihi bölge bütünlüğü bozulmuştur. Bosna, Hırvat ve Sırlar arasında paylaşılmış ve Banlıklara bölünmüştür, küçük bir bölge ise Bosna olarak kalmıştır (İbrahimağić, 1998, s. 31). Böylece, iki dünya savaşı arasındaki Bosna-Hersek bölgesel ve politik olarak tehlikeye atılmış, çünkü pratikte kendi hukuk sistemine ve anayasasına sahip olamamıştır.

Bosna-Hersek'teki devletlerin restorasyonu, 25 Kasım 1943'te ZAVNOBiH'nin (Ulusal Faşizm Karşıtı Halkın Bosna Hersek Kurtuluş Konseyi) ilk Oturumu sırasında yapılmış ve Bosna Hersek, demokratik ve federal Yugoslavya'da ayrı bir federal birim olarak siyasi özerklik kazanmıştır (İbrahim, 1998, s. 33). ZAVNOBiH'nin üçüncü oturumu, 1946'da Anayasa Meclisi'nin kurulmasının önünü açmıştır. 31 Aralık 1946'da, bu Meclis, Bosna Hersek Halk Cumhuriyeti Anayasasını kabul etmiştir. Bu anayasa hayli bir demokratik anayasalardandır ve Bosnada yaşayan tüm topluluklara eşit haklar sunmuştur. Anayasanın birinci maddesinin hükmü, Bosna-Hersek'in cumhuriyet devleti statüsünü düzenlemiştir. Bosna-Hersek Anayasası'nın ikinci maddesi de FNRJ (Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti) ye bir federe devlet olarak katıldığını teyyit etmektedir. ZAVNOBiH'nin ikinci oturumunda, Boşnakların ayrı bir millet statüsünde tanınması için bir girişim başlatıldığını vurgulamak gerekir. Ancak 1947 yılında Müslümanların ana komitesinin kaldırılması ve kültürel eğitim topluluğunun Preporod derneği (Yeniden Doğmak) ve Nova Doba (Yeni Çağ) gazetesinin yasaklanması Boşnakları ayrı bir halk olarak tanınması için yapılan çalışmalarının durdurulmasıyla sonuçlanmıştır (Imamović, 1997, s. 548).

1963'te yeni bir anayasanın kabulü ile Bosna-Hersek, diğer sosyalist sistemler gibi merkezi bir karaktere sahip olan Sosyalist Bosna-Hersek Cumhuriyeti olmuştur. Ayrıca, 1974'te Yugoslavya'nın konfederasyon niteliğinde olduğu SFRY (Yugoslav Sosyalist Federal Cumhuriyeti) Anayasası'nda önemli değişiklikler yapılmıştır. 1963 ve 1974 anayasa değişiklikleri, "seçici anlamda

özyönetimin daha da geliştirilmesi için anayasal olanaklar sunmuşlar - çalışan erkeğin hakları ve belirli bir örgütlenme birimlerinin özerk anlamda hakları olarak" (Ibrahimagic, 1998, s. 39) Boşnaklar içinde yeni fırsatlar doğmuştur. 1974 Yugoslavya anayasasına göre Boşnaklar ilk kez Müslümanlar olarak tanımlanmışlardır ki daha önceden "belirsizler" olarak geçmektedirler.

Yugoslavya'nın dağılması 1990'ların sonunda, Sırbistan'ın özerk illerin anayasal konumunu kaldıran Anayasa'ya geçmesiyle başlamıştır. Bundan sonra, diğer federal birimler Yugoslavya'dan bağımsızlık konusunda referandum düzenlemişlerdir. Bosna-Hersek'te referandum yapıldıktan sonra, sonuçlar 6 Nisan 1992'de vatandaşların bağımsız ve egemen Bosna Hersek'i seçtikleri açıklamışlardır. Eski Yugoslavya'dan beri var olan Bosna-Hersek Anayasası, Bosna-Hersek'teki tüm halkların haklarını güvence altına alan ve ayrı yasaların değişimini güvence altına alan birtakım değişikliklerin eklenmesiyle korunmuştur. Bosna Hersek anayasasında yapılan değişikliklerden bir tanesi ise Bosnanın, Sosyalist Bosna Hersek Cumhuriyetinden, Bosna Hersek Cumhuriyetine dönüşmesidir. Burada vurgulamak gerekir ki 1992 Bosna Hersek anayasasına göre Bosna devleti bir bütün olarak korunmuş ve Cumhuriyet olarak metkezi sisteme sahip bir devlet olarak tarihe geçmiştir. Sırbistan saldırganlığı sırasında Bosna-Hersek, Bosna-Hersek'teki Boşnaklara karşı savaşı ve soykırımını sona erdiren 1995 Dayton Barış Anlaşması'nın imzalanmasına kadar yasal otoritesini ve siyasi sistemini korumayı başarmıştır. Bu anlaşmayı imzalayarak Bosna-Hersek Cumhuriyeti, egemen ve bağımsız bir Bosna-Hersek devleti olarak var olmaya devam etmiştir. Bu tarihi gelişmeleri akabinde şu gerçek ortaya çıkmaktadır: Bosna ve Hersek tarih boyunca sahip olmuş olduğu toprak bütünlüğünü korumuş ve bu günkü Bosnada o topraklar üzerine kurulmuş bağımsız bir devlettir. Bazı kaynakların iddiasının tersine Bosna Devleti daha orta çağlarda kurulmuş ve kendine ait anayasaları da olmuştur.

3. Dayton Barış Anlaşması ve Bosna Anayasası

Dyton barış anlaşması, Bosna ve Hersek Cumhurbaşkanı Alija Izetbegović, Sırbistan Cumhurbaşkanı Slobodan Milošević, Hırvatistan Cumhurbaşkanı Franjo Tuđman ve uluslararası müzakereciler Richard Hoolbrook ve Wesley Clark arasında birkaç ay süren görüşmelerin ardından Kasım ayında Daytondaki Amerikan hava üssünde imzalanmıştır. Fakat asıl anlaşma olarak 14 Aralık 1995'te Paris'te resmen imzalanmıştır. Dayton Barış Anlaşması, dört senedir sürmüş olan Bosna-Hersek'teki savaşa son vermiş ve Bosna ve Hersek'in idari ve anayasal düzenini tekrardan düzenlemiştir. Dayton Anlaşması, Bosna-Hersek'in yanı sıra, Amerika Birleşik Devletleri ve Bosna

Herseğin barış garantörü olarak⁵ Avrupa Birliğinin ve savaşa katılan komşu Sırbistan ve Hırvatistan ülkelerini de kapsayan karmaşık bir uluslararası eylemdir. Bu nedenle, Bosna Hersek'teki barış garantörü olarak Fransa, İtalya, Japonya, Kanada, Almanya, Rusya, ABD, İngiltere ve Avrupa Birliği, Avrupa Komisyonu ve İslam İşbirliği Teşkilatı (İKT) Başkanlığı olan Barış Uygulama Konseyinin üyeleridir (Cero, 2017).

Dayton anlaşmasının Ek 4 veya Bosna-Hersek Anayasasını oluşturmaktadır. Anayasa giriş bölümünden ve 12 maddeden oluşuyor. Ek 4 üncü Maddesi, Bosna-Hersek'in demokratik ilkeleri, sürekliliği, sermayesi, sembolleri ve vatandaşlığı, mal, hizmet, sermaye ve kişilerin bileşimi, ticareti gibi demokratik bir devlet için temel şartları tanımlar. Anayasanın diğer bölümlerinde insan hakları ve temel özgürlükler konuları ile Bosna-Hersek kurumları ile Varlıklar, Parlamento Meclisi, Cumhurbaşkanlığı, Bakanlar Kurulu, Askeri Konulardaki Daimi Komite, Anayasa Mahkemesi, Merkez Bankası, Finans ve Bütçe, değişiklikler, geçici hükümler ve yürürlüğe girme gibi konuları kapsamaktadır (BH Dışişleri Bakanlığı'nın resmi sayfası).

4. Bosna- Herseğin Dayton anayasasına Göre Devlet Düzenlemesi

Ek 4'ün IV, V, VI ve VII. Maddeleri, Bosna-Hersek devleti kurumlarının kuruluşunu, yargı yetkisini ve çalışma şeklini düzenler. Bosna Hersek'in en büyük yasama organı, Temsilciler Meclisi ve Halk Meclisinden oluşan Parlamento Meclisi'dir. Delegelerin Meclis'teki görevi dört yıl sürer. Halk Meclisi, Bosna ve Hersek Federasyonu'ndan üçte ikisi ve Sırp Cumhuriyeti'nden üçte biri olmak üzere 15 delegeden oluşuyor (Parlamento Meclisi Resmi sayfası, 3 Ocak 2019). Hırvat ve Boşnak delegeleri Bosna ve Hersek Federasyonundan (Federacija Bosna i Hercegovina Halk Meclisi ve Sırp Cumhuriyeti (Republika Srpska) Ulusal Meclis tarafından seçiliyor (Parlamento Meclisi Resmi sayfası, 3 Ocak 2019).

Her anayasal topluluktan(Boşnak, Sırp ve Hırvat) birer kişi Başkanlık konseyini temsil ediyor ve bu başkanlar her sekiz ayda değişiyor ve sonraki başkana görevi teslim ediyor. Halk Meclisi, ulusal çıkarları Bosna Hersek kurucu halklarından biri olarak gören bir yasanın kabul edilmesini veto etme hakkına sahiptir (Parlamento Meclisi Resmi sayfası, 3 Ocak 2019).Boşnak, Hırvat ve Sırp üyelerinden (temsilcilerden) oluşan ortak bir komisyon beş gün içinde anlaşmaya varılması gerekir,

⁵ Burada, Sırbistan ve Hırvatistan'ın bir barış garantisi olmadığı, sadece Dayton Barış Anlaşması'na imza atan taraftarlar olduğu, bu nedenle Bosna-Hersek'teki durumu ve değişiklikleri dikte edemedikleri veya bu ülkede uluslararası politika uygulayamadıkları belirtilmelidir.

aksi takdirde yasa hakkındaki nihai karar Bosna Hersek Anayasa Mahkemesi tarafından belirlenir. 42 delege, BHF'den üçte ikisi ve Sırp Cumhuriyeti'nden üçte biri Temsilciler Meclisi'nde. Temsilciler Meclisi, toplam oyların en az üçte ikisi, yani her bir işletmenin yarısı kadar bir yasa varsa kabul eder (Parlamento Meclisi Resmi sayfası, 3 Ocak 2019).

Bosna ve Hersek Cumhurbaşkanlığı, Parlamento Meclisinin onayı ile karar veren, uluslararası anlaşmaları onaylayan ve yıllık bütçeyi öneren Bosna Hersek dış politikasının yürütülmesinden sorumludur. Bosna Hersek Cumhurbaşkanlığı üç üyeden oluşuyor: Bosna ve Hersek Federasyonundan seçilen Boşnaklar ve Hırvatlar ve Sırp Cumhuriyetinden (Rapulika Srpska) seçilen bir Sırp (Parlamento Meclisi Resmi sayfası, 3 Ocak 2019). Başkanlık üyeleri rotasyon yöntemiyle değişmektedir. Cumhurbaşkanlığı, Bosna ve Hersek Anayasası tarafından belirlenen farklı alanlara bakanları ve milletvekillerini atayan Bakanlar Konseyi Başkanını atar. Bütün kararları alan, uluslararası anlaşmaları onaylayan ve Parlamento Meclisi'nin onayladığı Bosna Hersek Başkanlığı ve Bosna Hersek dış politikasını yürütür (Parlamento Meclisi Resmi sayfası, 3 Ocak 2019). Anayasa Mahkemesi, Bosna ve Hersek Anayasası'nın 4. maddesiyle düzenlenen ve belirli yasalar hakkında nihai kararlar alma yetkisine sahip bir kurumdur (Bosna ve Hersek Anayasa Mahkemesi Resmi sayfası, 3 Ocak 2019). Anayasa Mahkemesi dokuz üyeden oluşmaktadır. Bosna ve Hersek Federasyonundan, Temsilciler Meclisi dört üye seçmekte ve Sırp Cumhuriyeti (Republika Srpska) Ulusal Meclisi iki üye seçmektedir. Diğer üç üye, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Başkanı tarafından seçilmektedir (Bosna ve Hersek Anayasa Mahkemesi Resmi sayfası, 3 Ocak 2019). Merkez Bankası Bosna-Hersek'in para politikasını yönetme ve belirleme rolünü üstlenmiştir Bosna-Hersek Merkez Bankası'nın en yüksek yetkisi Bosna ve Hersek Cumhurbaşkanlığı tarafından atanan İdari Konsey'dir. (Resmi sayfa Bosna Hersek Merkez Bankası Resmi sayfa, 3 Ocak 2019).

Dayton anlaşmasının oluşturmuş olduğu Bosna ve Hersek anayasası, Bosna-Herseği iki birime (Entitite) ve bir özerk bölgeye bölmüş durumda. Anayasaya göre Entititeler kendi kendine yönetme hakkına sahiptirler, ancak uluslararası hukukta birimlerin devlet statüsü yoktur. Bosna-Hersek Federasyonu (bölgenin% 51'i) ve Sırp Cumhuriyeti (bölgenin% 49'u) hakimdir, bir de tahkim prosedüründen sonra ilçe ilan edilen Brcko bölgesi vardır. Bu üç birimin kendine ait Barış Anlaşmasının 4'cü ekine göre uyarlanmış anayasaları vardır. Yasama, Halk Meclisi ve Temsilciler Meclisinden oluşan Bosna-Hersek Federasyonu Parlamentosu ve Yürütme Hükümeti, BH Federasyonu Hükümeti'nden ve iki Başkan Yardımcısı olan Federasyon Başkanından oluşmaktadır.

Bosna-Hersek Federasyonu, 80 belediyenin ulusal olarak işaretlenmemiş on kantona bölündüğü çok karmaşık bir idari sisteme sahiptir ve bu kantonlar sırasıyla şu şekildedir: Una-Sana Kantonu, Posavina Kantonu, Tuzla Kantonu, Zenica-Doboj Kantonu, Bosna-Podrinje Kantonu, Orta Bosna Kantonu, Hersek-Neretva Kantonu, Batı Herzegovina Kantonu, Saraybosna Kantonu ve bu 10 Kanton Bosna–Hersek Federasyonu Anayasasına ve Bosna ve Hersek devlet Anayasasına göre oluşturulmuştur. On kantonun her biri, kanton yasalarını kabul etme yetkisine sahip bir kanton hükümeti ve meclisine sahiptir. Her belediyenin kendi belediye meclisi ve idari yapısı vardır.

“Sırp Cumhuriyetine gelince (Republika Srpska), Bosna ve Hersek devletinin üniter bir üyesidir, yani kanton yoktur, ancak yerel özyönetim birimleri olan 61 belediyeden oluşur. Yasama, Sırp Cumhuriyeti Ulusal Meclisi ve Sırp Cumhuriyeti'ndeki Halklar Konseyi tarafından temsil edilmektedir. Srpska Cumhuriyeti Hükümeti ve Srpska Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı ve Temsilcilerden ikisi mükemmel hükümettir” (Resmi sayfa, BM BiH, 3 Ocak 2019). “Brcko Bölgesi, herhangi bir işletmenin yönetimi altında değildir, ancak Bosna Hersek devletinin yönetimi altındaki özel bir bölgedir” (BM BiH Resmi sayfası, 3 Ocak 2019). “Yüksek Temsilciler Dairesi (YTD), Bosna-Hersek'teki savaşı sona erdiren Barış Anlaşmasının sivil yönlerinin uygulanmasını denetlemekten sorumlu olan geçici bir uluslararası kurumdur. Yüksek Temsilcinin işlevi, Bosna-Hersek'te Barış için Genel Çerçeve Anlaşması uyarınca kurulmuştur” (Yüksek Temsilciler Dairesi Resmi Sayfa, 4 Ocak 2019).

5. Dayton Anlaşması'ndan Sonra Bosna-Hersek

Daha öncede de belirtilmiş olduğu gibi Bosna-Hersek Anayasası, uluslararası çok taraflı Dayton antlaşmanın 4. ekidir. Bosna-Hersek'in savaştan sonraki yeni Anayasası'nın daha net olması için Dayton Anlaşması'nın özelliklerini bilmek gerekiyor. Dayton Anlaşması'nın öncelikle iki amacı vardı; Savaşı durdurmak ve mümkün olduğunca Bosna-Hersek Devletinin istikrarını sağlamak bunden dolayıdır ki, Bosna-Hersek Anayasası bazen Bosna-Hersek içindeki insanların demokratik haklarını ve geleneksel değerlerini aşmıştır (Trnka, 2009, s. 45-71).

Şu anki Bosna Hersek Anayasasının avantajları ve dezavantajlarına gelince: Anayasa Bosna Hersek'teki savaşın bir sonucu olarak geldi “anayasal modelin acımasız etnikleşmesine, toplumsal, ekonomik, kültürel, geleneksel veya diğer herhangi bir rasyonel ölçütlere ayak uyduramayan, kamu kurumlarının demokratik meşruiyetini ihmal etmede veya büyük ölçüde daraltmakta, vb. çizilen sınırlar, ateşkes olacağı anda askeri çatışma çizgileriyle çakışıyor” (Trnka, 2009, p.48). Ayrıca,

Anayasa da “anlaşmanın uygulanmasını kontrol etmek için etkili mekanizmalar, ne de yaptırım ve tıkanma durumunda yaptırımlar uygulayacak her hangi bir önlem belirtilmemiştir” (Trnka, 2009, s. 48). Bosna-Hersek Anayasası'nın bu kısımda vurgulanması gerekirken, "Anayasanın vatandaşların konumu ile ilgili olarak” anayasal vatandaşlığa⁶ öncelik verdiğini" ve diğer çok ırklı demokratik ülkelerdeki sistemlerle ilgili olarak hiç bir benzerliği olmadığını vurgulanmalıdır (Trnka, 2009, s. 50). Anayasal halklar terimi de de nispeten bilinmeyen bir terimdir ve devlet Anayasalarında bu şekilde kullanılmaz. Diğer bir sıkıntıda Bosna-Hersek Anayasası'ndaki seçim yasası bir şekilde çelişkiye tabidir:

"Anayasa seçmenleri iki gruba ayırıyor; böylece Federasyon vatandaşları Parlamento Meclisi Temsilciler Meclisi'nin 2/3 üyesini (28 milletvekili) seçerken, Sırb Cumhuriyeti (Republika Srpska) vatandaşları 1/3 (14 milletvekili) seçiyorlar. Bu şekilde tüm vatandaşların siyasal birliği sekteye uğruyor. Bu durum, Cumhurbaşkanlığı üyelerinin devlet başkanı olarak seçilmesi durumunda da geçerlidir. " (Trnka, 2009, s.52)

Açıkça görülüyor ki böyle bir "savaş" ve "ulusal" bir Anayasa ve karmaşık bir hükümet sistemi, Yüksek Temsilci ve Bosna Hersek'teki uluslararası toplumun diğer temsilcilerinin dış yardımı olmadan pratik olarak sürdürülemez. Ayrıca, böyle bir sistem çok pahalı ve ekonomik olarak sürdürülemez, toplam GSYİH'nın yüzde 80'i sadece hükümetin idari giderlerine gidiyor (Karabegoviç, 2011). Ayrıca, Bosna Hersek'te siyasi temsilcilerini seçme hakkına sahip olmayan azınlıkların ayrımcılığına yansıyan Dayton Anlaşması Anayasasının, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Bosna Hersek Anayasası'nın temel insan haklarını ihlal ettiğini doğrulamıştır. Buna rağmen Avrupa Birliği, Barış Anlaşması ile oluşturulan Anayasa'yı şiddetle desteklemektedir. Ayrıca, Bosna-Hersek Anayasası, mültecilerin savaş öncesi evlerine geri dönmelerini tanımlamıştır; ancak 2002 den beri, Sırb Cumhuriyeti ve Bosna-Hersek Federasyonu'nda bir etnik ve varlık homojenleşmesinin artışı gözlemlenmektedir.

Deyton Anlaşmasının Avantajlarına gelince şunlar sıralanabilir: Barış Anlaşmasının asıl amacı ve ana değeri, Bosna-Hersek'teki savaş ve soykırımın durdurulması, barışçıl durumun süresinin kısmen dengelenmesi ve güvenceye alınmasıdır. Yine bu terimle, Bosna-Hersek'in tarih içinde başarılı bir şekilde korunduğu ve sahip olmuş olduğu topraklara tekrardan sahip olmuş ve iç değişiklikler olsa bile egemen bir devlet haline gelmiştir, ve bu iç değişiklikler bu ülkenin anayasasına göre oluşturulmuştur. Ayrıca, Anayasa, "özel mülkiyet, serbest piyasa ve girişimcilik, ülkenin kendine

⁶ Anayasaya göre: Boşnaklar, Hırvatlar ve Sırlar, anayasal topluluklar olarak geçerler ve herbiri eşit haklara sahiptirler

özgü ekonomik alanı, siyasi çoğulculuk, bağımsız bir yargı içeren iktidar ilkesinin uygulanması" gibi, demokratik olarak düzenlenmiş tüm toplumların karakteristiği olan diğer değerleri de garanti eder (Trnka, 2009, s. 56).

6. Bosna-Hersek Anayasası'nın Kritik Analizi

Dayton Barış Anlaşması'nın imzalanmasından sonra Alija İzetbegović, Bosna ve Hersek Anayasasını en iyi tarif eden temel sözleri şöyledir:

"Ve halkıma şunu söylüyorum: bu adil bir barış olmayabilir, ancak savaşın devam etmesinden ve kan akmasının devamından daha iyidir. Böyle bir dünyada ve böyle bir durumda, daha iyi bir barış elde edilemezdi. Allah şahittir ki biz gücümüz nisbetince bu Ülkemize ve halkımıza karşı yapılan haksızlığı durdurmak için tüm imkanları kullandık. Teşekkürler."

Bosna-Hersek Anayasası'nın en iyi yararı, çatışmaya katılan tüm tarafların imzalaması ve böylece Balkanlardaki savaşın ve akan kanın durdurmasıdır. Bu bir gerçektir fakat, Bosna ve Hersek Anayasasının ortaya çıkarmış olduğu karmaşık devlet sistemi ve bundan esinlenen zayıf ekonomik durum bu ülkenin geleceğini tehdit etmektedir. Üç anayasal topluluğun birlikte yaşamaya zorlanması, fakat Yugoslavya dönemindeki gibi tahammüllerinin olmadığı (ve hiçbir şekilde bu durumla uzlaşmadığı) milliyetçilik varlığının gerçeği aslında Anayasa'nın varlığını ortadan kaldırdığı ve onu her gün daha az ve önemli hale getirdiği bir sistemin doğmasına sebep olmuştur. Öyle görünüyor ki Dayton Anlaşması ile sadece uzun süren savaş durduruldu ve Bosna Hersek halkları, kendi taraflarına baskıyla kabul ettirilen ve uygulanan doğal Anayasayı kabul edememekle ve 1990'ların savaş sahnelerinin tekrarlanma korkusuyla kendi ülkelerinde kaldılar. Milliyetçilik ve Bosna-Hersek'teki ekonomik durgunluk ki durada Dayton anyasasının büyük rolü var, bu ülkenin bugünü ve geleceğini ciddi şekilde tehlikeye sokmaktadır.

Dayton Anlaşmasına göre, Bosna-Hersek üç bölüme bölünmüştür ki bu 1992 anayasasına tamamen aykırıdır. Anayasa, üç halkın anayasal halklar olarak kabul etmektedir böylece milliyetçi ruhunu uyandırmakta ve Bosna-Hersek'te vatandaşların marjinalleşmesini sağlamaktadır. Bosna-Hersek, Dayton anyasanın etkisinin bir sonucu olarak, bölgedeki en fakir ülkelerden biridir. Bosna ve Hersek'teki siyasi sistemin karmaşıklığı Bosna'da potansiyel yatırımcıları zorlamaktadır. Öte yandan, Avrupa, yirmi yıl sonra kapılarını Bosna-Herseğe açmış ve bu da genç neslin Avrupaya göçünü kolaylaştırmıştır. Bu göç dalgası aslında Bosna-Hersek demografisini önemli ölçüde

değiştirmektedir. Bu göçün nedenleri ekonomik olması yanı sıra göçün temel sebeplerinden biri olarak ta Bosna-Hersekteki siyasi sistem hayal kırıklığının olması da gözlemlenmektedir.

Öte yandan, Dayton'daki bazı maddeleri değiştirmeyi, üçüncü bir kurumun kurulmasını veya Bosna-Hersek Anayasa'nın imhasını savunan politikacılar da gün günden çoğalmaktadırlar. Son zamanlarda medya aracılığıyla, görünür silahların, geniş askeri eğitimin ve milliyetçiliğin ve Hırvatistan ve Sırbistan'daki hakların güçlendirilmesi konularını kışkırtması açıktan yapılıyor. Acaba bu olanlar neyin senaryosudur? Son savaşta, Hırvatistan Cumhuriyeti'nin Sırbistan toprakları üzerinde herhangi bir hak iddiası olmamıştır, ancak Bosna-Hersek toprakları üzerinde bu iddiaları olmuş o yuzden resmen savaşa devlet olarak iştirak etmiş, ve Bosna-Hersek'in iç meselelerine saldırgan bir müdahalede bulunmuştur.

Sırbistan, son savaşta Hırvat topraklarında hak iddiasında bulunmuştur ve bu yüzden tüm Sırp uyruklu nüfusu Hırvatistan topraklarından kovmuş ve neredeyse Hırvatistanda sırp nüfuzu kalmamıştır. Bu nedenle, Sırbistan'ın Bosna-Hersek'i ve Sırp Cumhuriyeti'ni de hedef aldığı sonucuna varmak çok ta zor değil. Anayasanın yaratıcıları Bosna-Hersek'in askeri güç hakkını ortadan kaldırarak bu hakkı Hırvatistan ve Sırbistan'a bırakarak büyük hatalar yapmışlardır. Şunu vurgulayarak söylemek gerekir ki, hiç şüphesiz Dayton'un sunmuş olduğu anayasa ve devlet sistemi, karmaşık ve sık sık işlevsiz olduğu aşikardır, ancak Daytonun ölümü Bosna Hersek'te yeni bir savaşın başlangıcı olacağını ve en büyük mağdurların da yine Boşnaklar olacağına dair de hiç bir şüpheye yer yoktur.

7. Sonuç

Yugoslavya'nın parçalanması, dünyadaki komünizmin çöküşüyle başlayan tahmin edilebilir bir olaylar dizisinden ibarettir. Mevcut bakış açısından, Yugoslavya, sadece Tironun komünist yumruğu altında hayatta kalabilen kırılabilir bir yapı olduğu ortaya çıkmıştır. Kardeşlik ve birlik sloganı altında, derin ulusal ve dini bölünmeler olmuştur. Sırp milliyetçiliği ise, Yugoslavya'daki bütün milletler için bir dönüm noktası oluşturmuştur. Aslında sırpın en büyük hedefi Yugoslavyayı, Büyük Sırbistan'a dönüştürme amçlarıydı. Miloseviç gelince, milliyetçiliğin tusunamisini başlatmak için yeterince saf ve cesur bir insan olduğu ortaya çıkmıştır. ABD, NATO ve BM, Yugoslavya'daki ulusal çatışmanın çözümünde önemli bir rol oynamışlardır. Aynı zamanda ise, Balkanlar, Amerika ve Avrupa'nın olası durumları ve sonuçları izlediği bir tür laboratuara dönüşmüştür. Yugoslavya'nın barişçil bir şekilde bölünmesi için yeterince adımlar atılmamıştır.

Sonunda, soykırım modern Avrupanin göbeğinde, Bosna'da, Yugoslavya'nın en savunmasız bölgesinde gerçekleşmiştir. Sırbistan, ulusal hedefine dağılmasından dolayı gerçekleştirilememiştir. Hırvatistan ve Slovenya ana hedefe ulaşmışlar etnik açıdan saf birer devlet oluşturmuşlar ve toprak bütünlüğünü korumuşlardır. Bosna Hersege gelince Yugoslavyanın dağılmasının sonuçlarından en çok acı çeken taraf olmuş ve son olarak Bosna Dayton Anayasasının bir sonucu olarak en karmaşık devlet sistemine sahip, çok ırklı toplumu, dini ve ulusal hoşgörüsüzlüğe terk edilmiştir. Tabi bu anyasayla alakali yeni adimler atılmazsa, yine sonuç kanli bir savaşıla sonuçlanabilir.

8. Kaynakça

- Andjelic, P. (1976). Barones regni I drzavno vijece srednjovjekone Bosne. Prilozi br.11-12, Sarajevo.
- Babic, A.(1972). Iz istorije srednjovjekovne Bosne. Sarajevo.
- Balorda, S. (2006). Bosna i Bosnjaci u Osmanskom Carstvu. Retrieved 4 January, 2019, from www.bosnjaci.net/prilog.php?pid=18752 g=bs
- Centralna banka bosne i hercegovine. (2019). Opce informacije o banci. Retrieved 4 January, 2019, from <https://www.cbbh.ba/Content/Read/13>
- Cero, H. (Dec 2, 2017). Dejtonski sporazum i brkanje pojmov. Al Jazeera Balkans. <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/dejtonski-sporazum-i-brkanje-pojmov>
- Dinic, M. (1958). Historija Naroda Jugoslavije I. Zagreb.
- Empowerment Of Women In Muslim Communities, A. Saeyd Rashed Hasan Chowdury. *Policy, Politics and International Relations*, 2.
- Hadzic, I. (2016). Povijesni kontinuitet razvoja drzavnosti Bosne I Hercegovine do prvog svjetskog rata. *Journal of economic and politics of Transition*. Br.38.
- HOSSAIN, M. A., & CHOWDURY, S. R. H. (2015). Western Culture Aggression In Muslim Society: A Comparative Analysis. *International Journal of Social, Political and Economic Research*, 2(1), 56-76.
- Ibrahimagic, O. (1998). Drzavno-pravni razvitak Bosne I Hercegovine. Sarajevo: Vijece Kongresa bosnjackih intelektualaca. ISBN 9958470306.
- Imamović, M. (1997). Historija Bošnjaka, Sarajevo: BZK „Preporod“.
- Karabegovic, DZ. (2011). Rezultati Dejtona: Nedovršena država Radio Slobodna Europa . Retrieved 4 January, 2019,

From https://www.slobodnaevropa.org/a/tema_sedmice_dejtonski_sporazum_bih_politika/2283991.html

Kılıçoğlu, A. N. Y. D. G. (2018). YUMUŞAK GÜÇ VE KAMU DİPLOMASİSİ ÜZERİNE AKADEMİK ANALİZLER.

Mijuskovic, J.(1971) Vizantijski izvori IV.

Ministarstvo Vanjskih Poslova Bosne i Hercegovine. (2009). Ustav BH. Retrieved 4 January, 2019, from http://www.mvp.gov.ba/dobro_dosli_u_bih/drzavno_uredjenje/ustav_bih/?id=261

Office of the high representative (ohr). (2015). Opće informacije. Retrieved 4 January, 2019, from http://www.ohr.int/?page_id=1149

Parlamentarna Skupština Bosne i Hercegovine. (2016). Predstavnički dom. Retrieved 4 January, 2019, from <https://www.parlament.ba/Content/Read/58?title=Op%C4%87ipodaci>

Pelidija, E. (1993). Geneza bosanske državnosti. Objavljeno u Borac armije Republike Bosne i Hercegovine. Sarajevo: Pres centar

Predsjedništvo bosne i hercegovine. (2013). Predsjedništvo Bosne i Hercegovine. Retrieved 4 January, 2019, from http://www.predsjednistvobih.ba/Default.aspx?langTag=bs-BA&template_id=155&pageIndex=1

Smiciklas, T., Codex diplomaticus regni CDS II, str. 10-11

Trnka, K.(2009). Specifičnosti ustavnog uređenja Bosne i Hercegovine.

Ujedinjene nacije u bosni i hercegovini. (2013). O Bosni i Hercegovini. Retrieved 4 January, 2019, from http://ba.one.un.org/content/unct/bosnia_and_herzegovina/bs/home/about.html

Ustavni sud bosne i hercegovine. (2015). Ustavni sud Bosne i Hercegovine. Retrieved 4 January, 2019, from http://ba.one.un.org/content/unct/bosnia_and_herzegovina/bs/home/about.html